

ANDRÉ COMTE-SPONVILLE
Hayat Yaşamaya Değer

ANDRÉ COMTE-SPONVILLE 1952 Paris doğumlu, Fransız eğitimci ve filozof. Felsefe derecesi alarak École Normale Supérieure'ü bitirdi. Sorbonne Üniversitesi'nde uzun yıllar ders verdi. Diğer eserleri: *Traité du désespoir et de la béatitude* (1984-1988) [Büyük Erdemler Risalesi, çev. Işık Ergüden, İletişim Yayınları, 2012], *Le capitalisme est-il moral? Sur quelques ridicules et tyrannies de notre temps* (2004) *Kapitalizm Ahlaki midir? Zamanımızın Kimi Gülünçlükleri ve Zorbalıkları Üzerine*, çev. Dilek Yankaya, İletişim Yayınları, 2012], *Une éducation philosophique* (1989), *L'amour la solitude* (1992), *Valeur et vérité: Études cyniques* (1994), *Impromptus* (1996), *L'être temps* (1999), *Présentation de la philosophie* (2000), *Le bonheur désespérément* (2000), *A-t-on encore besoin d'une religion?* (2003), *L'esprit de l'athéisme* (2006), *Le sexe ni la mort: Trois essais sur l'amour et la sexualité* (2012) [Cinsellik, Aşk ve Ölüm, çev. Canan Özatalay, İletişim Yayınları, 2013].

C'est chose tendre que la vie

© 2015 Éditions Albin Michel, Paris

İletişim Yayınları 2905 • Politika Dizisi 203

ISBN-13: 978-975-05-2929-0

© 2020 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2020, İstanbul

EDITÖR Melike Işık Durmaz

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ ve DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ANDRÉ COMTE-SPONVILLE

Hayat Yaşamaya Değer

C'est chose tendre que la vie

SÖYLEŞİ

François L'Yvonnet

ÇEVİREN

Ercüment Tezcan

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	7
1 Filozof Olmak	9
2 Hangi Felsefe?	49
3 Birkaç Üstat	93
4 “Mutluluktan Bahsedenenler...”	141
5 Medeniyetler	169
6 Siyaset	217
7 Sanat	253
8 Ahlâk ve Etik	289
9 Bazen, Sonsuzluk	331
10 Bugün Felsefe Yapmak	381
<i>DİZİN</i>	405

SUNUŞ

André Comte-Sponville ve ben, son yirmi yıl içinde yaptığımız on civarındaki söyleşiyi bir ciltte toplamayı uzun zamandır düşünüyorduk. İkimizin de sevdiği Simone Weil hakkında konuştuğumuz birinci söyleşi, aramızda gerçek bir güven ilişkisi oluşmasını sağlamış ve esaslar üzerinde tam bir anlaşma içinde olacağımızın işaretlerini vermişti. Bu söyleşilerin tamamı sözlü olup, çoğunlukla genel okura hitap eden dergilerde yayımlanmak üzere yapıldığı için röportaj tarzındaydı.

Ancak André, 2014 yazının başında bunların tamamını yeniden okuyunca pek tatmin olmadı ve “Bunlardan kitap olmaz; hepsini yeniden gözden geçirmek ve düzeltmek gerek... Sıfırdan başlayalım, bu sefer doğrudan yazılı olarak devam edelim” dedi. Biz de bunu yaptık. Amaç, orijinal söyleşilerden oluşan yeni bir kitap hazırlamaktı; bu kitap, Hélène Monsacré tarafından yönetilen “Itinéraires du savoir” dizisinde yayımlanacak ve André Comte-Sponville’in entelektüel gelişimi, okumaları, üstatları ve düşüncesinin büyük eksenleri hakkında bir bilanço ortaya koyacaktı.

Elektronik posta yoluyla, altı ay boyunca yazıştık. Sonuç ortada... Dostça gerçekleştirilen, zengin ve yoğun bir sohbet... Söyleşi yöntemi, ciddi sorunların ele alınmasında büyük bir öz-

gürlük sağlar: diyalogun yaşayan ritmini sze yanstmakla birlikte esasa dair hiçbir Şeyi feda etmemek...

Paul Valery *Tel Quel* adlı kitabında Şöyle der: “Düşünürler, meseleleri tekrar tekrar düşünen ve düşünülen Şey üzerinde asla yeterince düşünülmediğini düşünen insanlardır.” Kuşkusuz, eserler üzerinde sürekli yeniden düşünmek gerekir. Filozof bundan muaf değildir. O da kendi meşrebinde bir zanaatkrdır. Ancak buradan hareketle, felsefenin sadece daimi bir yorumlama sanatı olduğu ya da ihtiraslarının büyüklüğünü sistemlerinin nüfuz edilmezliğiyle ölçmek gerektiği sonucuna varılmamalı.

Fransız felsefesinin en iyi tarafını görmek için başka bir Şeye bakmak gerek. Felsefe elbette kavramlarla oynar ve kimse hiçlikten yola çıkararak düşünemez. Ancak aynı zamanda bu bir üslup meselesidir. Felsefe dilinin ağırlığının Comte-Sponville’in açıklığını, dilinin güzelliğini ve düşüncelerinin titizliğini bozmaması için çok çaba harcadık. Ukalaların hoşuna gitmese de, düşündüklerini en açık biçimde ifade etmek iyidir.

Andr Comte-Sponville neredeyse kırk yıl boyunca, nc düşüncesini sürekli derinleştirdi veya daha iyi bir ifadeyle ona Şekil verdi. Bir anlamda onu filizlendirip yeşertti. Başlarda bir gençlik hevesi olan Şey zamanla, hayata dokunarak, karşılaşmalarla ve teorik düzeyde ayrıntılandırılarak gelişti. Fakat düşünce tohumları, başlangıçtan itibaren vardı.

Bize yle geliyor ki, gerçekten özgün tüm düşünceler bu yolu izler. Herkes *fikir* sahibi olabilir ama bir *düşünce* geliştirmek tamamen farklı bir iştir. *Hayat Yaşamaya Değer* kitabının da gösterdiği gibi Andr Comte-Sponville kesinlikle en derin dşnrlerimizden biri...

FRANOIS L’YVONNET

Filozof Olmak

Isterseniz baştan başlayalım. Nasıl filozof oldunuz?

– Herkes gibi ben de felsefe yaparak, yani öncelikle geçmişteki büyük filozofları okuyarak, tekrar tekrar okuyarak ve onlar üzerine derin derin düşünerek... Malraux ne demiş biliyor musunuz? “Resim yapmak müzelerde öğrenilir.” Ben de felsefe yapmak, felsefe kitaplarından öğrenilir diyorum.

Ancak herkes felsefe okumuyor... Kişisel olarak sizi felsefeye iten neydi?

– Yaşamdaki zorluklar, düşünme tutkusu... Ben kederli bir ailede büyümüş, ağırbaşlı bir çocuktum. Depresif, intihara meyilli bir annem, sert ve karşısındaki hor görmeye teşne bir babam vardı. Babam, insanların kolay nefret edebileceği biriydi. Bir erkek çocuk için daha ziyade bir şans olabilir bu... Annem de, her ne kadar onu tutkuyla, kaygıyla ve mahzun bir şekilde sevsem de aslında sevilmesi zor biriydi. O yıllara hiç özlem duymuyorum; tam tersine, o dönemi arkamda bırakmış olmanın gönül rahatlığını yaşıyorum! Yirmi yaşında en kötü günlerin geride kaldığına inanıyordum. Yanılmışım. Ama en iyi günlerim elbette önümdeydi. Babamla olan zıtlığım kendimi yetiştirmemde bana yardımcı oldu diyebilirim. Gerçi ona duy-

duğum kin geçeli çok oldu. Annemle ilgili mesele daha zordu. Ben, onun mutsuzluğuyla, kırılganlığıyla, patolojik durumuy- la, sefil veya gülünç bahaneleriyle iç içe büyüdüm. Böyle bir ortamda kitaplar benim için bir sığınak olmasa da –mutsuzlu- ğa çare olanı yoktur– en azından bir oyalanma aracı oldu. Çok genç, on ya da on bir yaşında yazar olmayı aklıma koymuştum. O dönemde, babamın acımasızca alay ettiği bir tür konuşma bozukluğu yaşıyordum. Konuşmamam gerektiğini düşünüyordum ve geriye yazı kalıyordu. Oysa o yaşa uygun olduğu için ben sadece azıcık roman okuyordum. Dolayısıyla romancı ol- mayı hayal ediyordum. On altı ya da on yedi yaşlarımda, sonra- sında ve özellikle lisede bitirme sınavlarına gireceğim yıl yalnız başıma okuduğum bazı kitaplarla (Pascal, Kierkegaard, Camus gibi...) felsefeyi keşfedince her şey değişti.

Yani 1969-1970 yıllarında, Paris-Porte de Vanves'daki Fran- çois Villon Lisesi'nde... Hangi öğretmenle çalıştınız?

– Bugün pek tanınmayan Pierre Hervé isimli öğretmenle ça- lıştım. Ancak o dönemde büyük bir direnişçi, siyasi bir kişilik (Fransız Komünist Partisi'nden 1956'da ihraç edilmeden ön- ce *L'Humanité*'nin başyazarıydı) ve filozof kimliğiyle (Sartre ve Merleau-Ponty ile aynı dönemde hatırı sayılır birçok kitap yazmıştı) ıslıl ıslıl parlıyordu. Hervé, son derece etkili bir ders yapıyordu: Hep not tutulması gereken bir dersti bu ve çok yo- ğun, çok titiz, tartışmaya hep açık, yeni fikirler üretmemiz için bizi sürekli sorguya çeken bir tarzı vardı. Soru sormaya cesaret ettiğimiz zamanlarda sorularımıza ve itirazlarımıza ce- vap vermeye daima hazırdı. Bir demagogun tam tersiydi. Öğ- rencilerine karşı mesafeli olmasının yanı sıra, onlarla arasın- da saygıya dayalı bir ilişki vardı. Bizi soyismimizle çağırır, bi- zimle “sizli bizli” konuşurdu. Bizi kendisine hayran bıraktır- ma, hatta belki kendisini sevdirmeye kaygısı bile yoktu. Ama ne berraklık, ne kesinlik, ne felsefeye yönlendirici sevgi! Yaşama ve düşünme hazzı aşılardı insana... Onun pencereden gökyü- züne bakıp bize, “Hayat güzel” dediğini tekrar görür gibi olu- yorum, aşağı yukarı şu an benim olduğum yaşlardaydı. An-

cak bu ifade, ağızında gerçekmiş gibi yankılanıyor ve bize cesaret veriyordu.

Onun doğal otoritesi, '68 sonrasında bile en küçük bir gürültü patırtıya izin vermezdi. Sınıf arkadaşlarım onu takdir etmekle birlikte derslerini çok katı ve zor bulurlardı. Ancak ben çok memnundum! O yıl haftada sekiz saat onun dersini dinledim. Bin sayfadan fazla not aldım. Bu adamı seviyordum, ona hayranlık duyuyordum: Bana gösterdiği ihtimam da hoşuma gidiyordu. Lise bitirme sınavından sonra kendisine teşekkür etmek için yazdığımda, bana uzun yıllardan beri en iyi öğrencisi olduğumu yazmıştı. Yine de onunla arkadaşlık ilişkimiz yoktu. Ben çok gençtim, o ise emekliliğine yakındı. O üstattı, ben öğrenci: Herkes kendi yerinde durmasını biliyordu. Ancak ilişkilerimiz sıcaktı. Sınıf arkadaşlarımız iki ders arasındaki teneffüsün biraz uzamasını istediklerinde beni onunla konuşmaya gönderirlerdi. Bu herkesin işine geliyordu. Bu bizim için olduğu kadar onun için de biraz daha az mesai demekti ve aramızdaki samimiyeti de pekiştiriyordu.

Bir de yazmaya bayıldığım kompozisyonlar... Daima açık ara en iyi notu ben alırdım. Bu beni değiştiriyordu! Çünkü o döneme kadar disiplinsiz ve az çalışan, vasat bir öğrenciydim. Asla sınıfta kalmamış ama çok parlak bir öğrenci de olmamıştım; sadece bazen Fransızcada iyi notlar alırdım. Sonra birden böyle bir yeteneğim olduğunu fark ettim. Bu beni şaşırttı tabii. Bana nasıl filozof olduğumu soruyorsunuz... Belki de hayatın kendisinden çok onu düşünmeye meyilli olduğumu keşfettiğim içindir. Bu uyumsuzluğun bilincine vardığımız zaman, düşünme konusundaki gücünüzü yaşama dair zaafaların hizmetine sunmak gayet normal geliyor.

Geçmişteki büyük filozofları okuyarak filozof olduğunuzu söylediniz. Peki ya çocukluğunuzda, etrafınızda okuyan insanlar var mıydı? Aile evinizde hangi kitaplar bulunurdu?

– Annem, babam entelektüel değildi. İkisi de lise bitirme sınavını geçememiş, üniversiteye gitmemişlerdi. Ticaretle uğraşıyorlardı, o dönemde ifade edildiği şekliyle “boya dükkânla-

rı” vardı. Babam, “fırça dükkânı” derdi. Sonrasında toptancılık yaptılar. Dolayısıyla babamın bir küçük işletme patronu olduğunu söyleyebilirim. Annem de babamın söylediklerini yazıya geçiren bir sekreter gibiydi. Durumları uzunca sayılabilecek yıllar boyunca iyi gitti. Sonrasında ise büyük marketler dönemi başladı. Bunların kendi özel satın alma merkezleri vardı ve daha ziyade toptancılar üzerinden bu işi yapıyorlardı. Babamın şirketi bu süreçten sağ çıkamadı. Servet sahibi olma hayali kuran ve bunu neredeyse gerçekleştirmek üzere olan babam, tamamen iflas etmeden, tam zamanında dükkânı kapattı ve sonra da emekliliğini beklemeye başladı. Bunun için de bir otomobil fabrikasıyla bayileri arasında araba dağıtım işinde ücretli işçi olarak çalıştı. Bu iş çok hoşuna gidiyordu. Nihayetinde şirket müdürlüğünden daha az stresli bir işti!

Ya anneniz?

– Annem hep kendi paramı kazanmaya başladığımda babamdan ayrılacağını söylerdi (çünkü ben üç çocuğun en küçüğüydüm, babam bizimle ilgilenmeye ya da ihtiyaçlarımızı karşılamaya niyetli olmadığına annemi inandırmıştı). Bu nedenle, bana bir gelir garantisi veren École Normale Sup’e kabul ediliğim gün evi terk etti. Ben bu aşamada sözlüde çakarsam düşük bir ücret, şayet kabul edilirse normal ücret alacaktım. Sonrasında kabul edildim. Ona bu güzel haberi vermek için telefon ettim. Ancak akşam eve geldiğimde artık annem evde değildi. Aslında cesareti beni etkilemişti. Ancak izleyen yıllar onun için gerektiği kadar güzel geçmedi. Buna rağmen çok fazla zorlanmadan bir iş buldu. Hiç bırakmadığı sekreterlik işine geri döndü, ancak bu defa büyük bir firmada... Sonra yumuşak huylu, nazik bir işçiyle evlendi. Buna rağmen babamı bazen aradığını söylerdi. Babam ne nazik ne de yumuşak huyluydu, ama onu özlerdi işte...

Comte-Sponville sizin gerçek soyadınız mı yoksa takma ad mı?

– Gerçek soyadım... Babamın soyadıydı ya da zamanla gerçek soyadı haline geldi.

Oldu mu? Fransa'da birleşik soyadları pek yaygın değildir. Nereden geliyor?

– Bu bana sıklıkla sorulan bir soru. Hikâyesi biraz garip. Babamın soyadı ben doğduğum zaman Comte-Sponville'di. Ancak bu onun doğuştan soyadı değil. Babası Halles'de önce fırıncılık sonra da komisyonculuk yapmış olan Julien Comte idi ve Lorraine bölgesinde. 1877'de Sarrebourg yakınlarında, Imling'de doğmuş, Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmek için Almanya'yı terk etmiş (bu arada 1870 Savaşı'ndan bu yana Moselle bölgesi Reich'a aitti). Anne babasından ödünç para alarak on dört yaşında tek başına gitmiş. Tek başına önce Atlantik'i, sonra Pasifik Okyanusu'na kadar tüm Kuzey Amerika kıtasını tek başına geçmiş. San Francisco'daki fırıncı kuzeninin yanına varmış, sonra kendi fırınına Kaliforniya'da kurmadan önce birkaç yıl onunla birlikte çalışmış. Orada servet sahibi olmamış, ancak Fransa'ya geri dönebilecek kadar para kazanmış ve onunla da anne babasından almış olduğu yol parasını geri ödemiş. Sonra Paris'te, yedinci bölgede bir fırın açmış ve orada yılın 365 günü, yani pazarlar ve bayram günleri dahil çalışmış... İşte babam orada doğmuş, ona Pierre ismini vermişler. Babam dedemin üçüncü çocuğuymuş, yani üçüncü erkek çocuk. Ancak babaannem bir kız çocuk bekliyormuş. Chevert Sokağı 38 numaradaki evleri büyük değilmiş. Taşınmak biraz zormuş. Kapı komşuları Bay ve Bayan Sponville'in çocukları yokmuş; Bay ve Bayan Comte'a küçük Pierre'i yanlarına almayı teklif etmişler. Bu da dedemlerin evinin daha sakin kalmasını, diğerinin de şenlenmesini sağlamış. Comte çifti bu teklifi kabul etmiş: Babam tüm çocukluğunu ve ergenlik dönemini aynı zamanda vaftiz annesi ve babası olan komşularında geçirmiş. Daha sonra da onu evlat edinmişler. Neden evlat edinmişler? Belki de miras vergisini azaltmak için (bu mablağın çok fazla olmaması gerekiyor aslında, çünkü Bay Sponville bürokrattı), belki de eskiden beri devam eden fiili durumu ve tabii ona karşı duygularını resmileştirmek için yapmışlardır, bilemiyorum...

Demek birleşik soyadı buradan geliyor...

– Evet. Babam çoğunlukla resmî olarak biyolojik babasının soyadı ile kendisini evlat edinen babasının soyadını yan yana kullanırdı. Aslında dört ebeveyni için aynı duyguları beslemiyordu tabii. Ben Bayan Comte hakkında neredeyse hiçbir şey bilmem. Sadece Marie Boutelant ismiyle Paris’te doğduğunu ve 1951’de “üzüntüden” öldüğünü söylemişti babam. Zira en sevdiği oğlunu savaşta kaybetmeyi bir türlü kabullenememiş... Buna karşılık, 1961’de ölen dedem Julien Comte’u iyi tanırdım. Sıklıkla pazar günleri bize kahvaltı yapmaya gelirdi ve her yemeği şu sözle kapatırdı: “Prusyalıların el koyamayacağı bir sofralar!”* Babam onunla saygılı ancak mesafeli ilişkilere sahipti. Ancak bu duyguların kendisini evlat edinen anne babası Bay ve Bayan Sponville’e olan duygularıyla hiç alakası yoktu, zira onları çok severdi! Ben onlarla hiç tanışmadım (biri ben doğmadan önce ölmüş, diğeri hemen sonra) ancak babam onlardan şefkat ve neşe karışımı bir edayla bahsedirdi; ki bu, babamda çok nadir görülebilecek bir şeydir. Vaftiz babası Paul’le ilgili olarak babamdan hep iyi şeyler duydum. Bayan Sponville’e gelince... Hayatının son döneminde Alzheimer hastalığı ile bitip tükenmiş durumdayken insanlar, “anne” diye inler, babam ise, “vaftiz annem” diye iç geçirirdi.

Başlangıçta baksınlar diye onu komşularına vermişler ama sonra bir anlamda terk mi etmişler?

– Tamamen değil, çünkü babam biyolojik anne babasını tanıyormuş, onları her gün görüyor, diğer iki erkek kardeşiyle oynuyormuş. Evet, birazcık uzak tutmuşlar ancak bir yandan da yakınlarındaymış. Babam bundan acı duymuş olabilir, belki de bu durum benim yukarıda bahsettiğim sertliği açıklayabilir. Ancak bunların özel bir kuşak olduğunu unutmamak gerekir. Zira babam 1912’de doğmuş. Birinci Dünya Savaşı’nın sıkıntıla-

---

(*) Bu ifade Birinci Dünya Savaşı’nda Fransa’nın istilası sırasında Alman ordusunun zorla evlerden yiyecek toplaması nedeniyle, Fransızların istilacı güçlere kaptırmamak için evlerindeki erzaki tüketmek istemeleri sonucu ortaya çıkmıştır – ç.n.

rı içerisinde yetiştirilmiş, sonra zaferin kutsallaştırıldığı bir ortamda büyümüş. Lorraine bölgesinin tekrar Fransa'ya katıldığı dönem! Genç yetişkin olarak babam 1930'lu yılların büyük ekonomik krizini de görmüş. Sonra yeniden savaş (ve bu savaş katıldı tabii ki) ve yenilgi sonucu aşağılanma... Dunkerque tahliyesi sırasında, Mayıs 1940'ta amansız bir bombardımanla kuşatma altına alınan dört yüz bin askerden biriymiş. Öyle zannediyorum ki o kadar korkmuş olmayı hiçbir zaman içine sindirememiş... Bu nedenle duyarlılık, zayıflık ve kadınsılığa benzeyen her şeyden imtina ederdi. Daima güçlü karaktere, enerjiye, iradeye, savaşçı niteliklere ya da o şekilde değerlendirilen şeylere önem verirdi. Kendi kuşağından birçok erkek gibi o da erkeklik ile sertliği birbirine karıştırırdı ve kendisine güçsüz ve kadınsı gelen her şeyi tahkir ederdi. Filozof olsaydı, bile isteye Nietzscheci bir filozof olurdu. *İyinin ve Kötünün Ötesinde* kitabının yazarı gibi o da şöyle diyebilirdi: "Bizler, son Stoacılar, sert kalalım!" Otoriter, gerici ve insanları pek sevmeyen biriydi: Kralcı olduğunu söylerdi, halkı aşağılardı, aristokrasiye hayrandı ve aslında kendine pek saygı duymazdı. Sevmeyi de pek bilmez, yalan söyleyemezdi. Çok zekiydi ancak merhametli biri değildi. Asla züppe değildi ve asla affetmezdi. Yüksek sesle, cezbedici ve alaylı bir dille konuşurdu. Ancak –özellikle de evlilik hayatında– kötü olmaktan ziyade mutsuzdu. Annem kendisini terk ettikten uzun yıllar sonra babam güzel bir kadına âşık oldu, sonra onunla evlendi. Bu evlilik sonrasında ben tamamen farklı, seven, dikkatli ve duygusal bir adam keşfettim: Annemle olanın tam tersiydi bu durum! Bu beni çok düşündürdü.

Ya anneniz, onun kökeni nedir?

– Babasını tanımadım, ancak isminin Pierre-Marie Le Borgne olduğunu biliyorum. Henüz o dönemde Côtes d'Armor olarak adlandırılmayan bölgede, Lamballe yakınlarındaki Bréhand'da, 1892'de doğmuş. Fakir bir köylü ailesindedir. Anne babası, doğum belgesinde "imza atmayı bilmediklerini" belirtmişler. Bu büyükbaba hakkında neredeyse hiçbir şey bilmi-

yorum. Sadece Breton kökenli olduğunu, Paris Belediyesi'nde bahçıvanlık yaptığını, alkolik olduğunu, Birinci Dünya Savaşı'ndan birçok madalyayla geri döndüğünü biliyorum. Anneaneme gelince, Deux-Sèvres bölgesinde, Clussais'te Léonie Fouché ismiyle doğmuş. Onun da ailesi çiftçi ve yoksulmuş. Anneannem erişkin olur olmaz Paris banliyösünde bir fabrikada çalışmak için ailesinden ayrılmış. Uzun bir emeklilik dönemi geçirdi ve doksan dokuz yaşında öldü. Emeklilik dönemini genelde Issy-les-Moulineaux'da, tek odalı, çok küçük bir mutfağı olan ve banyosu olmayan bir evde geçirdi. Biz kendisine "Mamie" derdik. Küçükken üçümüzle de çok ilgilenirdi. Elinden ne geliyorsa yapmaya çalışırdı. Kocasını ben doğmadan birkaç ay önce ölmüş. Ancak ondan hiç bahsetmezdi. Özellikle annemle daha ziyade sert bir ilişkisi vardı, epey kaba biriydi (çiftlikte çalışmak için okulu erken bırakmıştı), torunlarına karşı değilse de genellikle bencil biriydi, ancak bizim için tereddüt etmeden hayatımı verebilirdi.

Lorrain kökenli bir dede, diğeri Breton; Parisli bir büyükanne, diğeri Poitier'den. Siz de André Gide gibi, "Paris'te Normandiyalı bir anneden, Uzèsli bir babadan doğdum; kökenimin neresi olmasını istersiniz Bay Barrès?" diyebilir misiniz?

– Bilinen atalarımın Fransa'nın kuzeyinden olması hariç... Bu da Gide'e göre daha az karmaşık bir durum oluşturur. Benim gerçek kökenlerim Paris'tedir. Babam orada doğmuştur. Bütün çocukluğum orada geçmiştir: On dördüncü bölgede, Ledion Sokağı'nda (bugün artık yıkılmış olan bahçeli küçük bir evde)... Didot, Plantes ve Alésia sokaklarıyla Brune Bulvarı arasında kalan bu sıradan semte nadiren de olsa bazen uğradığım olur. Bu bölgeye asla kayıtsız değilim. Burası –hüzününe rağmen ve belki de onun yüzünden– benim kökenimdir.

Kuzey Fransa... Soyadı benzerliğine rağmen Montpellierli Auguste Comte'la hiçbir yakınlığınız yok değil mi?

– Görünüşe göre hiçbir yakınlık yok. Fransa'da "Comte" soyadı epey yaygındır. Bütün bölgelerde bulunabilir.

Şimdi çocukluğunuzun kitaplarına gelelim. Anne ve babanızın hiç de entelektüel olmadığını söylüyordunuz...

– Evet, ama eğitimsiz insanlar değillerdi. Annem klasik müziğe tutkundu. Akşamları karanlıkta, sıklıkla ağlayarak klasik müzik dinlerdi. Brahms'ı, Chopin'i, Mahler'i çok severdi. Babam ise sağlam bir kültürle tarihe çok düşkündü. Müzikte ise sadece Cziffra'nın efsanevi yorumuyla Liszt'in "Macar Rapsodisi"ni biraz severdi: "Bir süvari hücumu gibi güzel" derdi. Edebiyata pek bir merakı yoktu. Chateaubriand hariç... Onun *Mezar Ötesinden Hatıralar* kitabını tekrar tekrar okurdu. Evimizde kitap yok değildi, ancak daha ziyade Labiche, Troyat, Bazin, Prévert, Simenon, Agatha Christie'ninkiler gibi ikincil kitaplar bulunurdu. Babam başka bir şeye önem verirdi: Bilim sanata kıyasla, para ise bilime kıyasla daha önemliydi.

İlk olarak hangi yazarları okudunuz? Jules Verne? Alexandre Dumas? Jack London?

– Okul kitaplarının dışında ilk okuduğum kitabın *Akim. Roi de la Jungle* [Akim, Ormanın Efendisi] isimli bir çizgi roman olduğunu zannediyorum. Kapağını bulmak hâlâ mümkün. Sonra Comtesse de Ségur, Enid Blyton okudum (Blyton'ın *Afacan Beşler* serinin tamamını okudum: Bu seride genç Claude'a âşıkım diyebilirim). Sonrasında ve özellikle de Alexander Dumas, üzerimde nihai bir tesirde bulunmuştur. London veya Jules Verne'i daha sonra okudum. Belki onları okumakta biraz geç kalmış olabilirim. Oysa Dumas... Dumas'nın romanlarının birçoğunu çok erken dönemde okuduğumu zannediyorum. Özellikle de beni büyüleyen *Üç Silahşörler*'i üç defa sindire sindire okumuşumdur. Bir gün edebiyat uzmanı bir gazeteci, *Le Monde*'un kitap ekinde iki tip insan (ya da yazar, tam hatırlamıyorum) olduğunu yazmıştı: *Üç Silahşörler. Yirmi Yıl Sonra'yı* tüm diğer kitapların üstünde sayanlar ve diğerleri... Ben birinci kategoriye giriyorum! Hayır, edebiyat açısından kuşkusuz bugün daha ziyade Flaubert, Tolstoy, Proust veya Céline'e çok daha fazla hayranlık duyuyorum. Ancak bir tarafım daima çocuk kalmış ve çocuk tarafım da o dört silahşörlere daha bağlı kal-

mıştır. Özellikle de Athos isimli silahşör açık arayla benim tercih ettiğim kişiliktir. Bu kişilikte cesaret ve melankoli, kahramanlık ve berraklık, soyluluk ve ümitsizlik karışımı bulunur. Bazen yazdığım binlerce sayfanın sadece Athos'a layık olduğu felsefeyi verebilmek için kaleme alındığını söyleyebilirim. Ona duyduğum hayranlık beni her türlü nihilist eğilimden de korumuştur. Bunların bir anlamı var mı yok mu bilemiyorum ama, işte meydan okumak için Athos tek başına yeter!

Michel Serres ve Clément Rosset'nin çok itibar ettikleri *Tenten*'i okudunuz mu? Biliyorsunuz *Tenten* o dönemde Katolik çevrelerde büyük şöhrete sahipti.

– Evet, tabii ki *Tenten*'in birçok macerasını okudum. Hatta birkaç yıl *Tenten* dergisine abone bile olmuşum. Ancak ona karşı özel bir merakım ya da ilgim yoktu. Pek önemli, derin ve etkileyici bulmuyordum onu. Birkaç yıl sonra Astérix'in maceralarını keşfettiğim zaman da aynı şey oldu. Hoş ama boş bir okuma... Havai biri sayılmam. Mizah, sadece arka planında ümitsizlik varsa beni etkiler.

İlk ve ortaokul yaşamınız okur olarak beğenilerinizi etkiledi mi?

– Pek değil... Okumak benim için bir okul faaliyeti olmaktan ziyade mahrem bir aşk, özel bir zevkti. Dersime giren Fransızca hocaları, ne kadar değerli olsalar da heyecan ve karızma konusunda eksikti. En azından onlardan bağımsız olarak içimde büyüyen okuma aşkını ortaya çıkarmadılar. Altıncı sınıftayken yazdığım bir kompozisyon çalışmasını hatırlıyorum: Sevdiğimiz bir kitaptan bahsetmemiz gerekiyordu. Ben Gilbert Cesbron'un *Notre prison est un royaume* [Hapishanemiz Bir Krallıktır] kitabını seçmiş ve en iyi notu almıştım. Hocam bana, "Bu sizin yaşınızın kitabı değil, ama çok güzel okumuşsunuz" demişti. Sonra lise son sınıfta kompozisyon dersinde yeni keşfettiğim bir kitabı seçtim: Céline'nin *Taksitle Ölüm*'ü. İlk defa bir hocam (Bayan Duvernet isimli bir hoca) bana sınav kâğıdını verirken "yetenekten" bahsetti. Bu be-

ni bugün bile heyecanlandırır. Cömert hocalar vardır ve bunlar genelde en iyileridir.

Bütün kitaplar gibi sizin de kitaplarınız diğer eserlerden, özellikle de felsefe eserlerinden besleniyor. Ancak okumak sizin için daha özel bir yere sahip diye düşünüyorum. Sizce okumak, hem geçmişî sevme hem de kendine dönme biçimi değil mi?

– Okumak, çocukluk ve erişkinlik dönemim boyunca hayatımın en önemli işi oldu. Geçmişe duyduğum aşk yüzünden mi? Dumas söz konusuysa bunun böyle olduğu düşünülebilir. Ama o dönemde ben henüz geçmişte kalmayana daha çok duyarlıydım, o dönemde henüz bunu ebediyet olarak adlandırmıyordum. Kendine doğru bir yol bulmaya gelince, evet, edebiyatın işlevlerinden bir tanesi de budur. Kim olduğunuzla tanışmanız gerekiyor, tercih etmediğiniz ve hakkında henüz neredeyse hiçbir şey bilmediğiniz kimliğinizle tanışmanız gerekiyor... Kitaplar buna yardımcı oluyor, bu çok güzel. Ancak daha sonra başka şeylere geçiliyor: Belki insan kendisine daha az ilgi duyduğu için, belki de gerçek hayat olduğu ve deneyimlendiği haliyle kitapların bahsettiğinden daha ilginç görünüyor. Daha önce de bahsettiğim gibi, on bir yaşındayken romancı olmak istiyordum. Birkaç yıl sonra felsefeyi keşfettim. Fakat kurgudan hemen vazgeçmedim. Sartre o dönemde örnek aldığım bir çağdaşım. *Bulantı* ya da *Özgürlük Yolları* kitaplarına, en az *Sözcükler* ya da *Varlık ve Hiçlik*'e duyduğum kadar hayranlık duyuyordum. Sonra kendime neden iki türü de denemeyeyim, diye sordum.

Sonrasında felsefe benim mesleğim oldu ve zaten nadir olarak okuduğum romanları gitgide daha az zevk alarak okuduğumu fark ettim. Bütün bu hikâyeleri uydurmak neye yarar? Zaten daha önce yeterince her şey anlatılmış! Romancı arkadaşlarımı biraz daha üzeceğim ... Ama bu nihayetinde bir öğreti değil, daha ziyade zevk meselesi ve ben de kendi zevkimden bahsetmeliyim. Bugün daha ziyade vakit geçirmek için, mesela trende seyahat ettiğim zaman veya uykum gelsin diye roman

okuyorum. Polisiye romanlar bu konuda gayet yeterli ve heyecanlı ya da iddialı romanlardan daha iyi geliyorlar bana. İddialı olanların çoğunlukla okuma zevkinden ziyade yazarın gerçek ya da hayalî şöhretine yatırım yaptıklarını düşünüyorum. “Bakın ne güzel yazıyorum, bakın ne güzel cümleler kuruyorum, bakın ben ne kadar duygusalım, zekiyim ve sanatçuyum!” Çok gülünç! Çok can sıkıcı! Bununla birlikte romanlar arasında gerçek ustalık eserleri var. Balzac ya da Tolstoy’a nasıl hayranlık duyulmaz? Stendhal ya da Flaubert nasıl sevilmez? Bu durum 20. yüzyılda hâlâ gerçek: Lisede iki yaz boyunca Proust ve Céline’i okudum; beni çok etkilediler. Bu nasıl bir dil! Nasıl bir güç, nasıl bir nüfuz, nasıl bir güzellik! Ancak bu durum beni roman yazmaya itmekten ziyade cesaretimi kırdı: Ben asla bu ikisinden daha iyi yazamayacağımı, hatta onlar kadar bile iyi yazamayacağımı biliyordum. Felsefede, mütevazı görünmemek pahasına, kendimi daha az zayıf hissediyordum ya da yüzünün yazarlarını daha ezici buluyordum.

Asla referansların arkasına sığınmıyorsunuz, bu gayet açık. Dipnotlarda titizliğe dikkat ediyor olmanızın nedeni ise akademik alışkanlıktan fazlası... Referanslar veya diğer alıntılar daha ziyade sizin düşüncelerinizin oluşmasına yardım ediyorlar. Düşünmek, aynı zamanda (belki teşekkür etmek için de) daima derlemek anlamına gelir. Sizin bilgi üretmede kullandığınız yöntem budur diyebilir miyiz?

– Cahil insanlarda, kendi içlerinde varolan ve farkında olmadıkları bir bilginin gün yüzüne çıkarılabileceğine inanmam. Antik Çağ felsefesiyle ilgili benim örnek aldığım isimler Sokrates ve Platon’a nazaran Aristoteles’tir. Bir hoca olarak ben böyle bakarım. Ancak başka bir şey daha var: Ben doğuştan gelen fikirlere ya da Platon tipi aydınlanmalara inanmam. Bana göre deneyciler haklıdır. Fikirlerimiz önce dışarıdan gelir –ya da kendisi dışında bir şeyle karşılaşması kaydıyla beynimizden. Bu özellikle felsefe için doğrudur. Öğrencilerime sık sık şunu söylerim: Şayet aklınıza bir fikir geliyor ve bu fikre daha önce kimsenin sahip olmadığını düşünüyorsanız, bunun bir aptallık ol-

duğundan emin olabilirsiniz. Bu benim için de geçerli. İlk kitabımdan beri söylerim: “Özgünlük benim haddim değildir. Benim amacım yeni bir şey düşünmek değil, daha ziyade doğru dürüst düşündürmektir.” Çok alıntı yaptığım, bazen de aşırı yaptığım doğrudur. Bu, insanın maruz kaldığı etkileri ya da yaptığı alıntuları gizlemesinden iyidir bence. Ama haklısınız, bu bir minnet meselesi, bir teşekkür etme biçimidir aynı zamanda, sizin de dediğiniz gibi... Zira büyük ölçüde onlar sayesinde, bazen de onlara rağmen biz buradayız.

Dipnotlara gelince, o ayrı bir şey: daha ziyade ya hep ya hiç mantığı. Bazı kitaplarda, ileri sürülen iddiaları ağırlaştırmamak adına çok az not koyduğum, hatta hiç koymadığım olmuştur. Mesela *L'Esprit de l'athéisme* [Ateizmin Ruhu], *La Vie humaine* [İnsan Hayatı] veya *Dictionnaire philosophique* [Felsefe Sözlüğü] kitaplarıma bakın. Ancak dipnot vermeye karar verdiniz mi tamamını vermek gerekir. Okur bunların hepsini okumakla yükümlü değildir. Bu dipnotlar okurdan ziyade sonraki bir aşamada kendi özel araştırmalarına başlamak ya da onları devam ettirmek isteyenlere yöneliktir.

Alıntı yapmaya nasıl bir işlev yüklüyorsunuz? Büyük yazarlarla bu şekilde diyaloga girmeyi seviyorsunuz. Bu noktada sizin çok sevdiğiniz Montaigne'i düşünebiliriz, ya da alıntı yapma sanatını çok ileri götüren George Steiner'i...

– Montaigne benim için daha önemlidir. O eşsizdir ve bu nedenle evrenseldir. O da çok alıntı yapar, hatta bazen çok fazla yapar. Ancak bu durum Léon Brunschvicg'in *Denemeler* hakkında söylediği gibi “dünyanın en özgün kitabını” yazmasına engel olmamıştır. Montaigne bu durumu geleneksel bir şekilde açıklar: “Arılar çiçekten çiçeğe konar ve bal yapmak için gereken ne varsa toplarlar, ama o bal tamamen onlara aittir.” Siz belki en uygun kelime olan “diyalog” kelimesini buldunuz. Düşünme tek başına gerçekleşemez ya da bomboş bir levhadan hareketle de mümkün değildir. Başkalarıyla ve başkalarına karşı düşünürüz ve bunların çoğu, örneğin büyük yazarlar, uzun zaman önce bu dünyadan göçmüştür. Bu bize çağdaşlarımızla

tartışmalardan, küçük ego uyumsuzluklarından kurtulma imkânı da verir! Aristoteles veya Epikuros'tan, Montaigne veya Pascal'dan, Spinoza veya Kant'tan alıntı yapmak, bugünün düşünce çalışmasının içine uzun erimli bir ruhu dahil etmektir. Bu şimdiki modanın, daima yenilik arayışının, “şimdiciliğin” tam tersidir; ki bunların entelektüel ve sanatsal hayatımıza çok zararı dokunmuştur.

Vigny, –hatırladığım kadarıyla– bir eserin olgun yaşta gerçekleşebilecek bir gençlik arzusu olduğunu söyler. Bu cümle hakkında ne düşünüyorsunuz?

– Bu cümleyi bir eserden daha ziyade başarılı bir hayat için söylediğini hatırlıyorum. Bir “arzudan” ziyade bir “hayalden” bahsediyordu. Neyse, önemi yok. Bana öyle geliyor ki eser gibi hayatta da gençlik abartılıyor. Kimse çocukluğundan kaçamaz. Ama oradan hareketle bir kader ya da yetenek tayin etmek... Benim gençlik hayalim yazmaktı, şimdiye kadar yirmiden fazla kitap yazdım. Peki ya sonra? Bu benim hayattaki başarım ya da başarısızlığım hakkında bir şey ifade ediyor mu (zira hayattaki başarı, kitapların dışında başka şeylere de bağlıdır) veya eserimin değerini değiştiriyor mu? Tam tersine, “önceden böyle bir niyeti olmayan ve tesadüfi yazar” olan Montaigne'in, bizzat kendisinin de dediği gibi, çocukken ya da ergenlik döneminde kitap yazma gibi bir projesi yoktu kuşkusuz. Ancak bu durum ona zarar vermemiş, aksine ona olağanüstü bir başarı kazandırmış. *Denemeler*'in başarısının bir kısmını, bu tür bir düşünce, hatta istek ya da hayal yokluğuna borçludur. Ne yazdığımı hatırlarsınız: “Benim felsefem eylem halindedir, doğal kullanımdadır ve çok az hayal içerir. Ben kitap yazmaktan ziyade diğer şeylerle ilgileniyorum.” Montaigne, “zamanı yaşıyordu”. Bu durum sürekli çocukluğumuzla ya da ergenlik dönemimizle hesaplaşmaktan, hatta hayatı ve bir eseri başarılı bir şekilde gerçekleştirmek için var gücümüzle çalışmamızdan daha iyidir. Yaşamak yeterlidir, çalışmak yeterlidir. Mutlak ya da tastamam bir başarı hayal etmeyi bıraktığımız zaman ona daha kolay ulaşırsınız. Sartre, “Hayat hikâyesi denen şey bir başarısızlık hikâye-

sidir” derdi. Belki biraz çizgiyi zorlamak olacak, ama bu, bugün denildiği gibi, “hayallerini yaşamak” şeklindeki çılgın bir arzu-
dan daha fazla hitap ediyor. Daha ziyade hayallerden uyanmak
gerek! Hayat hayallerden daha değerlidir. Dinç bir kafa başarı-
dan daha önemlidir.

**Hazırlık sınıfından hatıralarınız var mı? Sonrasında da Ulm
Sokağı’ndan? Sizi özellikle etkileyen hocalarınız oldu mu?**

– Hazırlığın ilk iki yılı benim için zevkliydi. En azından öy-
le anımsıyorum, belki anılarımı süslüyordumdur, bilemiyorum.
Bir taşra lisesinden gelip Louis-le-Grand’a ulaşan biri olarak ar-
kada kalacağımdan korkuyordum. Ancak tam tersi oldu: Hiç-
bir zaman o denli çalışmamıştım kuşkusuz, ancak hiçbir za-
man da bu kadar güzel notlar almamıştım. Hazırlığın ilk yılın-
daki hocalarım hayal kırıcı geldi bana. Fakat öğrencilerin tama-
mı öyle değildi. Orada kendime arkadaşlar edindim, en azından
iki tanesini çok seviyordum ve hâlâ da seviyorum. İnsan daha
ne ister... Hazırlığın ikinci yılında da bu durum devam etti. Bu-
na ilaveten André Pessel isminde harika bir felsefe hocam ol-
du. Fizikî olarak tombul, entelektüel olarak şaşırtıcı bir şekil-
de keskin, parlak ve dinamik biriydi. Pierre Hervé gibi, bizimle
ilişkisi mesafeliydi (ancak öğrencilik ilişkisi bittikten sonra ar-
kadaş olduk). Ancak müthiş bir düşünce gücü vardı: Canlıydı,
tam bir üstattı ve çok heyecanlıydı! Bizi bilgisinin genişliği ka-
dar zekâsının kıvraklığıyla da kendisine hayran bırakırdı. Mor-
ris ve Goscinný’in *Red Kit*’ini düşünerek ona bir lakap bulmuş-
tum: “Lucky Pessel, gölgesinden daha hızlı düşünen adam!”

**Tam bir Fransız kurumu olan “büyük okulları” eleştirenler-
den misiniz? Aynı kişiler ulusal sınav sistemini de sahte cum-
huriyetçi olmakla suçluyorlar...**

– Ben bu konuda tarafsız konuşamam. Çünkü ben bu “bü-
yük okullardan” gelen birisiyim, bu okullar benim için bir mut-
luluk ve başarı demektir. Ben ENS’ye çok daha sonra, yeterli-
lik sınavından sonra, ilk denememde kabul edildim; oysa kül-
türel olarak hiç de avantajlı bir aile çevresinden gelmiyordum.